

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.736, 347.999

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-5-9>

Тимошенко О. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
<https://orcid.org/0000-0003-0006-1949>

ДОБРОСОВІСНІСТЬ БОРЖНИКА В СИСТЕМІ КРИТЕРІЇВ ЙОГО ПОВЕДІНКИ У СПРАВАХ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE DEBTOR'S GOOD FAITH AS A CONDITION FOR CONDUCT IN INDIVIDUAL INSOLVENCY CASES UNDER MARTIAL LAW

У статті здійснено комплексний аналіз добросовісності боржника, як фундаментальної передумови реалізації процедур неплатоспроможності фізичних осіб в умовах воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості справ про банкрутство, спричиненим негативним впливом військової агресії на економічний стан громадян, та необхідністю забезпечення балансу між соціальною реабілітацією постраждалих осіб і захистом майнових прав кредиторів. Досліджено еволюцію інституту банкрутства в контексті скасування Господарського кодексу України та переходу правового регулювання на цивілістичні засади. На основі системного аналізу Книги п'ятої Кодексу України з процедур банкрутства (КУЗПБ) обґрунтовано, що модель неплатоспроможності базується на презумпції добросовісної поведінки. Встановлено, що зміст цієї категорії розкривається через виконання боржником процесуальних обов'язків: повного декларування майнового стану (власного та членів сім'ї), конструктивної співпраці з арбітражним керуючим та кредиторами, відсутності дій щодо приховування активів.

Особливу увагу приділено судовій практиці Верховного Суду та доктрині доброчесності боржника. Аргументовано, що право на звільнення від боргів отримує лише особа, неплатоспроможність якої зумовлена об'єктивними обставинами. Розглянуто правові наслідки недобросовісності: відмову у відкритті провадження, незатвердження плану реструктуризації або закриття справи без списання боргів.

Проаналізовано специфіку процедур під час воєнного стану, зокрема детально розглянуто законодавчі зміни 2023 року, якими було спрощено доступ до правосуддя для фізичних осіб шляхом скасування обов'язкового авансування винагороди арбітражному керуючому на депозит суду та запровадження механізму укладення угоди між боржником і арбітражним керуючим. Доведено, що така лібералізація трансформує гарантії оплати праці у приватно-правову площину, створюючи ризики для незалежності арбітражних керуючих, водночас покладаючи на боржника підвищену відповідальність за дотримання домовленостей. Зроблено висновок, що в умовах війни добросовісність стає ключовим критерієм розмежування реальної неплатоспроможності та зловживань правом.

Ключові слова: неплатоспроможність фізичних осіб, банкрутство, добросовісність боржника, воєнний стан, реструктуризація боргів, погашення боргів, арбітражний керуючий, декларація про майновий стан, судово-ва практика.

The article provides a comprehensive analysis of the debtor's good faith as a fundamental prerequisite for the implementation of individual insolvency procedures under martial law. The relevance of the study is driven by the increasing number of bankruptcy cases caused by the negative impact of military aggression on the economic status of citizens, and the need to ensure a balance between the social rehabilitation of affected individuals and the protection of creditors' property rights. The evolution of the bankruptcy institution is investigated in the context of the repeal of the Economic Code of Ukraine and the transition of legal regulation to civil law principles.

Based on a systematic analysis of Book Five of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures (CUBP), it is substantiated that the insolvency model is based on the presumption of good faith behavior. It is established that the content of this category is revealed through the debtor's fulfillment of procedural duties: full declaration of property status (their own and family members'), constructive cooperation with the arbitration manager and creditors, and the absence of actions to conceal assets.

Particular attention is paid to the judicial practice of the Supreme Court and the doctrine of the debtor's integrity. It is argued that the right to debt discharge is granted only to a person whose insolvency is caused by objective circumstances. The legal consequences of bad faith are examined: refusal to open proceedings, non-approval of the restructuring plan, or closure of the case without debt forgiveness. The specifics of procedures during martial law are analyzed; in particular, the legislative changes of 2023 are examined in detail, which simplified access to justice for individuals by canceling the mandatory advance payment of the arbitration manager's remuneration to the court deposit account and introducing a mechanism for concluding an agreement between the debtor and the arbitration manager.

It is proven that such liberalization transforms remuneration guarantees into a private law plane, creating risks for the independence of arbitration managers, while simultaneously placing increased responsibility on the debtor for compliance with agreements. It is concluded that in wartime conditions, good faith becomes a key criterion for distinguishing real insolvency from abuse of rights.

Key words: *individual insolvency, bankruptcy, debtor's good faith, martial law, debt restructuring, debt repayment, arbitration manager, declaration of property status, judicial practice.*

Актуальність теми. В умовах триваючої повномасштабної збройної агресії російської федерації та запровадження воєнного стану інститут неплатоспроможності фізичних осіб набуває особливого значення для національної правової системи України, оскільки істотно збільшується ризик неплатоспроможності фізичних осіб як в кількісному, так і в якісному вимірі. Процедура банкрутства, яка традиційно сприймалася крізь призму економічної доцільності та очищення ринку, сьогодні виконує критично важливу соціальну функцію, виступаючи механізмом економічної реабілітації громадян, що постраждали від наслідків воєнних дій. Кількість відкритих проваджень у справах про неплатоспроможність фактично є індикатором реального економічного стану держави, відображаючи руйнівний вплив війни на фінансову стійкість та платоспроможність населення. І протягом останніх років кількість таких справ невинно зростає. Аналіз динаміки відкриття проваджень у справах про неплатоспроможність за період 2021–2025 років демонструє чітку кореляцію між інтенсивністю судових звернень та етапами адаптації суб'єктів до умов воєнного стану. Якщо у 2022 році, внаслідок первинного шокового впливу повномасштабної збройної агресії російської федерації та тимчасового ускладнення доступу до правосуддя, спостерігався спад активності, що характеризувався зменшенням кількості відкритих справ щодо фізичних осіб на 18,5% порівняно з довоєнним 2021 роком, то починаючи з 2023 року простежується стійка тенденція до зростання показників неплатоспроможності [1]. Зокрема, статистика 2024 року зафіксувала збільшення кількості відкритих проваджень щодо громадян у 2,2 рази порівняно з аналогічним періо-

дом попереднього року [2]. За перше півріччя 2025 року офіційний статус неплатоспроможних отримали 577 осіб, що на 33% перевищує показники відповідного періоду 2024 року [3]. Такі показники свідчать про затребуваність такої процедури та остаточну інституційну адаптацію судової системи до масового розгляду цієї категорії справ в умовах війни.

Водночас процедура банкрутства фізичної особи є складним та багатогранним процесом, фундаментом якого виступає категорія добросовісності боржника. Саме добросовісність є тим ключовим критерієм, що забезпечує баланс інтересів між необхідністю соціального захисту громадянина та захистом майнових прав кредиторів. Актуальність теми дослідження зумовлена наявністю істотних недоліків в правозастосуванні. З одного боку, Кодекс України з процедур банкрутства надав можливість фізичним особам відновити платоспроможність, що стало історичним кроком у розвитку вітчизняного права, розширивши коло суб'єктів банкрутства від виключно підприємців до будь-якої фізичної особи. З іншого боку, в українській правовій доктрині та законодавстві існують невирішені проблеми щодо визначення змістовного наповнення категорії добросовісності в умовах форс-мажорних обставин воєнного часу. Головною проблемою залишається недостатня чіткість законодавчого регулювання, адже профільний кодекс не містить чіткого визначення добросовісності, залишаючи це питання на розсуд суду. Після скасування Господарського кодексу України у 2025 році на підставі частини 3 статті 17 ЗУ «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних

осіб» [4] правозастосування у цій сфері остаточно перейшло в площину загальних засад цивільного законодавства, що вимагає нового доктринального осмислення стандартів поведінки боржника.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблематика добросовісності у справах про неплатоспроможність фізичних осіб, особливо в умовах воєнного стану, стала предметом наукових досліджень низки вітчизняних правознавців. Вагомий внесок у формування доктрини добросовісності та презумпції чесності боржника зробили як вітчизняні теоретики, так і практики, до яких варто віднести О. Васьковського, В. Селевко, Н. Федосенко, які акцентують увагу на процесуальній поведінці боржника. Історичний аспект розвитку інституту неплатоспроможності досліджував у своїх працях В. Дутка, акцентуючи увагу так само і на питаннях становлення принципів поведінки боржника. Окремі аспекти добросовісності боржника у справах про відновлення його платоспроможності, в тому числі і з точки зору практичних проблем реалізації законодавчих новел воєнного часу (зокрема щодо спрощення доступу до правосуддя та гарантій діяльності арбітражних керуючих), висвітлено у працях А. Бутирського та Л. Ніколенко. Разом з тим, питання чітких критеріїв розмежування об'єктивної неплатоспроможності, спричиненої війною, та зловживань правом потребують подальшого системного аналізу, що й обумовлює мету цієї статті.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу категорії добросовісності як важливого критерію поведінки боржника у справах про неплатоспроможність фізичних осіб, а також визначення особливостей його практичного виміру в умовах воєнного стану.

Основна частина. З прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) у національне правове поле було імplementовано принципово новий інститут неплатоспроможності фізичних осіб, який за своєю ідеєю та механізмами реалізації суттєво відрізняється від інституту банкрутства юридичних осіб. Якщо відкриття провадження у справі про банкрутство корпоративного суб'єкта за заявою кредитора є класичною формою примусового захисту порушених майнових прав та інстру-

ментом стягнення заборгованості, то процедура щодо фізичних осіб побудована на інших засадах. Частина 1 статті 115 КУЗПБ дозволяє стверджувати, що законодавець встановив імперативне правило: провадження у справі може бути відкрито виключно за заявою самого боржника [5]. В цьому плані О. Васьковський наголошує, що законодавча конструкція процедури банкрутства фізичних осіб базується на презумпції добросовісності боржника. Ініціюючи справу, боржник фактично декларує свій намір не ухилятися від виконання зобов'язань, а прагне досягти компромісу з кредиторами шляхом зміни способу та порядку виконання боргів через затвердження плану реструктуризації. Лише у разі об'єктивної неможливості досягнення такої згоди або виконання плану, боржник погоджується на визнання його банкрутом та перехід до процедури погашення боргів за рахунок реалізації свого майна [6].

Досліджуючи правову природу поведінки учасників справи, В.Б. Селевко та Н.А. Федосенко наголошують, що у сучасній юридичній практиці добросовісність боржника є ключовою категорією, зміст якої формується у взаємодії імперативних норм законодавства та сталої судової практики. На переконання науковців, добросовісність не є абстрактним поняттям, а матеріалізується через виконання боржником чітких процесуальних обов'язків. Насамперед йдеться про повне і чесне декларування майнового стану та зобов'язань (у відповідності до вимог ч. 5 ст. 116 КУЗПБ [5]), а також про активну та конструктивну співпрацю з кредиторами і арбітражним керуючим протягом усієї процедури [7, с. 252].

У КУЗПБ та в українському законодавстві в цілому відсутнє тлумачення добросовісності боржника, проте зміст цієї категорії розкривається через правозастосовну практику Верховного Суду, який сформував доктринальний підхід до розуміння принципу добросовісної поведінки фізичної особи. Зокрема, судова палата для розгляду справ про банкрутство КГС ВС у постанові від 26.05.2022 р. у справі № 903/806/20 наголосила, що право на судовий захист у формі звільнення від боргів та відновлення платоспроможності набуває виключно той боржник, який потрапив у скрутне становище не через власний неправомірний умисел

[8]. Добросовісність у цьому контексті інтерпретується як сумлінне виконання процесуальних обов'язків, відсутність дій щодо приховування обставин, які мають значення для справи, та активне прагнення до досягнення компромісу з кредиторами щодо реструктуризації боргів. Саме така модель поведінки свідчить, що боржник використовує інститут банкрутства не на шкоду кредиторам, а для досягнення легітимної мети – соціальної реабілітації.

Водночас у постанові від 22.09.2022 р. у справі № 916/2372/20 Верховний Суд розвинув цю тезу, зазначивши, що обов'язок розкриття повної та достовірної інформації про майновий стан, доходи та витрати (як власні, так і членів сім'ї) є не просто формальною вимогою законодавця, а відображає сутнісний зміст процедур неплатоспроможності [9]. Тобто добросовісність матеріалізується через абсолютну прозорість боржника перед судом та кредиторами, що є необхідною передумовою для застосування реабілітаційних механізмів.

Кодекс України з процедур банкрутства імплементує систему процесуальних фільтрів та запобіжників, спрямованих на унеможливлення зловживання правами та недобросовісного використання інституту неплатоспроможності. Законодавець чітко окреслює підстави, за яких боржник позбавляється доступу до процедури або втрачає право на реабілітацію. Зокрема, суд відмовляє у відкритті провадження, якщо боржника було притягнуто до адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю, або якщо його було визнано банкрутом протягом попередніх п'яти років (п. 3, 4 ч. 4 ст. 119 КУзПБ) [5]. Крім того, встановлено річну заборону на повторне ініціювання справи, якщо попереднє провадження було закрито через недобросовісну поведінку боржника.

Найсуворішим наслідком порушення принципів добросовісності є закриття провадження у справі (ч. 7 ст. 123 КУзПБ) [5]. Це відбувається у випадках декларування недостовірної інформації про майно та доходи (власні та членів сім'ї), приховування активів шляхом їх відчуження на користь родичів або притягнення до відповідальності за злочини у сфері неплатоспроможності. Також суттєвим елементом контролю є етап затвердження плану реструк-

туризації: суд відмовляє у його затвердженні за наявності порушень процедури розробки, невідповідності умов законодавству, несплати обов'язкових боргів (аліментів, відшкодування шкоди) або вчинення боржником перешкод процедурі (п. 1, 2, 5, 6 ч. 8 ст. 126 КУзПБ) [5]. Додатково суд наділений дискреційними повноваженнями закрити справу або визнати особу банкрутом, якщо протягом трьох місяців не вдалося досягти згоди щодо плану реструктуризації (ч. 11 ст. 126 КУзПБ) [5].

Таким чином, аналіз положень КУзПБ дозволяє стверджувати, що право на економічну реабілітацію надається виключно чесному та сумлінному боржнику. Встановлення спеціальних вимог до добросовісності фізичної особи у справах про банкрутство є логічним продовженням загальних засад цивільного законодавства, закріплених у Цивільному кодексі України, зокрема у пункті 6 частини 1 статті 3 та частини 3 статті 13, які вимагають добросовісності при здійсненні прав та забороняють зловживання ними [10].

Важливо зазначити, що в умовах воєнного стану законодавець пішов на лібералізацію умов доступу фізичних осіб до механізмів відновлення платоспроможності. Реагуючи на погіршення економічного становища громадян, Верховною Радою України було внесено зміни до Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ [11]. Зокрема, встановлено, що тимчасово, під час дії воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення, провадження у справі про неплатоспроможність може бути відкрито без здійснення обов'язкового авансування винагороди арбітражному керуючому на депозитний рахунок суду. Натомість заявник зобов'язаний надати суду копію угоди, укладеної з обраним ним арбітражним керуючим, яка регламентує умови виплати винагороди до закриття процедури. Така законодавча новела фактично трансформує гарантію оплати праці арбітражного керуючого з публічно-правової площини (депозит суду) у приватно-правову (договір). Це, своєю чергою, висуває підвищені вимоги до добросовісності боржника: отримавши процесуальну пільгу у вигляді відсутності авансового платежу, він бере на себе моральне та юридичне зобов'язання чесно виконувати умови угоди з арбітражним керуючим. Невико-

нання такої угоди має розцінюватися судом як прояв недобросовісної поведінки.

Водночас В.В. Дутка, слушно зауважує, що такий механізм створює ризики для незалежності й фінансової захищеності арбітражного керуючого. Укладення угоди про відстрочення сплати винагороди не гарантує її реальної отримання, особливо враховуючи неплатоспроможність боржника. Крім того, виникає правова колізія у разі заміни арбітражного керуючого: новопризначена особа ризикує стати заручником домовленостей свого попередника, будучи змушеною працювати на умовах угоди, яку вона не уклала, що може негативно вплинути на ефективність процедури та мотивацію арбітражного керуючого діяти в інтересах справи [12, с. 56].

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, варто констатувати, що категорія добросовісності боржника є фундаментальною передумовою реалізації інституту неплатоспроможності фізичних осіб, яка набуває специфічного змісту в умовах воєнного стану. Аналіз норм Кодексу України з процедур банкрутства та актуальної судової практики Верховного Суду дозволяє стверджувати, що правова модель економічної реабілітації розрахована виключно на сумлінного боржника, який демонструє повну прозорість майнового

стану та намір конструктивної співпраці з кредитором. Законодавцем імплементовано систему дієвих процесуальних запобіжників, де порушення стандартів доброчесності, зокрема приховування активів, надання недостовірної інформації у деклараціях або наявність судимості за економічні злочини, тягне за собою безальтернативні наслідки у вигляді відмови у відкритті провадження або його закриття без звільнення від боргів.

Водночас лібералізація умов доступу до процедури під час дії воєнного стану, що проявилася у скасуванні обов'язку авансування винагороди арбітражному керуючому та заміні його механізмом укладення угоди, трансформує критерії оцінки доброчесності. Отримання такої процесуальної пільги покладає на боржника додатковий тягар моральної та юридичної відповідальності за виконання домовленостей щодо оплати послуг арбітражного керуючого. Відтак, з метою нівелювання ризиків порушення прав арбітражних керуючих та запобігання перетворенню банкрутства на інструмент зловживань, суди повинні застосовувати підвищені стандарти оцінки поведінки боржника, де добросовісність виступає ключовим індикатором для прийняття рішення про можливість застосування механізму прощення боргів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банкрутство під час війни: практика Верховного Суду від 22.03.2023 р. *Система аналізу судових рішень VERDICTUM*. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VSS01063> (дата звернення: 22.11.2025).
2. У 2,2 рази збільшило справ про банкрутство людей у 2024 році. *Opendatabot* : аналітичний портал. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/people-bankrupts-2024> (дата звернення: 22.11.2025).
3. 577 людей офіційно стали банкрутами у 2025 році. *Opendatabot* : аналітичний портал. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/bankrupts-2025-6> (дата звернення: 22.11.2025).
4. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. *Законодавство України* : база даних / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-IX>.
5. Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII. *Законодавство України* : база даних / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.
6. Васьковський О. Процедура неплатоспроможності фізичних осіб: судова практика та застосування КУЗПБ. *Верховний Суд* : офіційний вебпортал судової влади України. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1411263/> (дата звернення: 19.11.2025).
7. Селевко В.Б., Федосенко Н.А. Добросовісність боржника в процедурі банкрутства: правовий та морально-психологічний вимір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 251–256.
8. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 26.05.2022 р. у справі № 903/806/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105458809> (дата звернення: 19.11.2025).

9. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22.09.2022 р. у справі № 916/2372/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106774351> (дата звернення: 19.11.2025).

10. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань провадження та застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану : Закон України від 13.07.2023 № 3249-IX. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3249-20>.

12. Дутка В. В. Історичний розвиток інституту неплатоспроможності (банкрутства) фізичних осіб в незалежній Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. Вип. 101. С. 53–58.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025